

ULUS-DEVLET KURGUSUNUN BAŞARISIZ BİR VERSİYONU

A FAILED VERSION OF NATION-STATE FICTION

Dr.Öğr.Üyesi Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
tbagbaslioglu@ahievran.edu.tr, Kırşehir/TÜRKİYE

ÖZ

Başarısız devlet Soğuk Savaş sonrası dönemde geliştirilmiş bir kavramdır. Kavram öncelikle ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından dış politikada kullanılmasının yanı sıra başta Uluslararası İlişkiler olmak üzere de sosyal bilimler literatüründe kendine önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada başarısız devlet kavramının literatürdeki kullanımının hakim güçlerin dış politika söylemleri ile olan ilişkisine dikkat çekilerek kavramın farklı bağlamlarda bir söylem meşrulaştırma biçimi olduğu eleştirisine yer verilmiştir. Çalışmada başarısız olarak addedilen tüm devletleri aynı kategori altında değerlendirmesine yönelik itirazlara dikkat çekilerek bunun yerine söz konusu devletlerin tarihsel, sosyolojik, siyasi ve ekonomik özelliklerini içeren analiz önerilerine değinilmiştir. Çalışmada ayrıca başarısız devlete ilişkin farklı tanımlara, devlet başarısızlığı konusundaki temel yaklaşımlara ve bu yaklaşımlara getirilen eleştirilere yer verilmiştir. Başarısız devlet dış politika da kullanılan bir kavram olarak hakim Batılı söylemin kendini yeniden üretmesine imkan sağlamaktadır. Çalışmada son olarak mevcut literatürde çoğunlukla bu devletlerin ulus-devlet olma konusundaki başarısızlığına odaklanıldığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başarısız Devlet, Sosyal Bilimler, Dış Politika, Ulus-devlet

ABSTRACT

A failed state is a concept developed during the post-Cold War era. In addition to its use in foreign policy by Western states, primarily the United States, the concept has taken an important place in the social sciences literature, especially in International Relations. In this study, by drawing attention to the foreign policy discourses of relation of dominant powers, the criticism that the notion of a failed state is used as a way of legitimizing a discourse in different contexts has been discussed. It has been argued that it is important not to criticize such criticism that the analysis of the states' historical, sociological, political and economic characteristics, instead of emphasizing that it is not a correct approach to evaluate all failed states under the same category in the study. Various definitions of the failed state, basic approaches to the concept of failed state, and criticisms of these approaches have been also examined in the study. The concept of failed state allows the dominant Western discourse to reproduce itself as a concept that is also used in foreign policy. Finally, in the study, it is emphasized that the existing literature mostly focuses on the failure of failed states to be a nation-state.

Key Words: Failed State, Social Sciences, Foreign Policy, Nation-state

1. GİRİŞ

Bir devletin güçlü, başarılı yada zayıf, başarısız yahut çökmüş gibi farklı sıfatlarla değerlendirilmesindeki ölçüt temelde ulus-devlet olma başarısı ile ilişkilidir. Modern uluslararası sistem aynı zamanda bir ulus-devletler sistemidir. Başarısız devlet kavramı uluslararası sistem dahilinde birer siyasal organizasyon olarak devletlerin mevcudiyetlerini ve sistem içindeki meşruiyetlerini ulus-devlet olma kapasiteleri ile ilişkilendirir. Her bir bağımsız devlet prensipte bir potansiyel olarak modern bir ulus-devlet olmaya adaydır. Ancak bazı devletler varsayılan bu potansiyeli hayata geçirmede kendilerinden bekleneni yerine getirememektedirler. Bu çalışmada başarısız devlet kavramı kuramsal düzeyde iki alt başlık altında ele alınacaktır. Bunlardan ilki mevcut literatürde başarısız devletin zımnen modern ulus-devletin -Batı'da ortaya çıkan ve başarı ölçütü Batılı örneğine en çok benzeyen kabul edilen- kusurlu bir tezahürü olarak olarak kurgulanan bir kavram olduğu üzerine şekillenmektedir. Bununla ilişkili ikinci boyut ise başarısız devlet kavramının Batı ile Batı dışı toplumlar arasında yapılan bir karşılaştırma esasına yaslanmak suretiyle hakim Batılı söylemin kendini

yeniden üretmesine imkan sağladığı eleştirilerine dayanmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininin de önemli bir parçası olduğu sosyal bilim pratiğinin egemen bakış açısı ile beraber değerlendirildiğinde başarısız devlet kavramının açıklayıcı bir araç mı yoksa ideolojik bir meşrulaştırmaya hizmet eden bir söylem mi olduğu bu bağlamda tartışılacaktır.

2.BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMI

Başarısız devlet kavramı 1990'lı yıllarda yani Soğuk Savaş döneminin bitişini takiben dünya siyasetinde ABD önderliğindeki Batılı güçlerin nihai zaferinin ilan edildiği bir dönemde geliştirilmiştir. Kavramın literatüre girişi 1992 yılında Helman ve Ratner tarafından yazılan ve *Foreign Policy* dergisinin 92-93 Kış sayısında yayınlanan bir çalışma ile gerçekleşmiştir. Kavram bundan sonra yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. 1994 yılında CIA tarafından sağlanan fonla oluşturulan “Devlet Başarısızlığı Görev Gücü” (“The State Failure Task Force”) projesi başlatılmıştır (Call, 2008:1492). 11 Eylül saldırıları sonrasında ise özellikle haydut devlet olmak üzere başarısız devlet kategorisi altında gerçekleşen yoğun kullanımlar söz konusu olmuştur. Bilgin ve Mortan’a göre Soğuk Savaş döneminin bitişini takip eden süreçte uluslararası toplumun bir sorumluluğu olarak addelmiş olan başarısız devletler meselesi ABD’nin Somali’deki başarısızlığının ardından kısmen yitirdiği önemini 11 Eylül saldırıları sonrasında tekrar kazanarak önce “haydut devletler” ardından da yeniden “başarısız devletler” başlığı altında ABD’nin ve uluslararası kamuoyunun gündemindeki yerini almıştır (Bilgin and Morton, 2004:169). 1957 yılında kurulan ABD menşeli bir düşünce kuruluşu olan The Fund For Peace 2005 yılından 2014 yılına kadar “Başarısız Devletler İndeksi” 2014 yılından itibaren ise “Kırılgan devletler İndeksi” (Fragile States Index-FSI) adı altında yayımladığı raporlarla devletleri çeşitli ölçütlere göre değerlendirmektedir. Bugün başarısız devlet kavramı hem başta ABD olmak üzere ülkelerin dış politika söylemlerinde hem de yoğunlukla Uluslararası İlişkiler disiplini bağlamında sosyal bilimlerde önemli ve tartışmalı bir kavram olma özelliği göstermeye devam etmektedir.

Başarısız devlet kavramı literatürde çok farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Bu tanımlardan birine göre başarısız devlet, “ siyasi ve ekonomik bir birim olarak kendi ayakları üzerinde durmayı sürdüremeyen sözde bir egemen devlet” olarak betimlenmektedir (Griffiths and O’Callaghan, 2002: 105). Bir başka tanıma göre ise “çökmüş, dış destek olmaksızın vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılayamayan ve teritoryal sınırlar içerisinde devleti temsil eden hükümetin varlığının sona erdiği devlettir” (Baylis vd., 2014: 533). Rotberg’e göre başarısız devlet, “iç şiddet olayları ile sarsılmış ve artık ülkede yaşayanların siyasi beklentilerini yerine getiremeyen” devlettir (Rotberg, 2003: 1). Kavramı ilk kez ortaya atan Helman ve Ratner ise başarısız devlet kavramını “uluslararası toplumun bir üyesi olarak kendini idame etmede tümüyle aciz düşen devlet” olarak tanımlamışlardır (Helman and Ratner, 1993: 3). Literatüre bakıldığında genellikle bu başarısızlığın derecesine göre yapılan farklı kavramsallaştırma biçimlerine rastlanmaktadır -kırılgan devletler, başarısız devletler, çökmüş devletler gibi-. Başarısız devlet kavramı bu anlamda “bir kavram kompleksinin üst başlığı” (Özalp, 2014: 350) olarak değerlendirilebilir. Örneğin Rotberg (2003), başta güvenlik olmak üzere temel fonksiyonları yerine getirme bakımından devletleri güçlü(strong states), güçsüz(weak states), başarısız (failed states) ve çökmüş (collapsed states) devlet şeklinde bir ayrıma tabi tutmaktadır. Başarısız devlet kavramı bu çerçevede genel bir kategori olarak başarılı bir devlette-yani modern bir ulus-devlette- olması gereken özellikleri kısmen yada tamamen taşımayan ve bu devletin yerine getirdiği işlevleri yerine getiremeyen devletlerdir.¹

3.MODERN ULUS-DEVLETİN KUSURLU BİR TEZAHÜRÜ OLARAK BAŞARISIZ DEVLET

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde Weber devleti “belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde(başarıyla) bulduran insan topluluğu” olarak tanımlar (Weber, 1998: 132). Weber’in modern devlete atfettiği temel özellikler; şiddet araçlarının tekeli denetimi, bölgesellik, egemenlik, anayasallık, kişilerüstü iktidar, kamu bürokrasisi, otorite/meşruiyet ve yurttaşlık olarak sıralanabilir (Pierson, 2008: 23). Tarihsel olarak bakıldığında modern devlet olgusunun Batı’da Ortaçağ’ın sonlarında gerçekleşen bir dizi ekonomik ve toplumsal gelişmenin neticesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Modern devletin

¹ Carment’e göre devletler gelişimsel bir bütün dahilinde değerlendirildiklerinde “güçlü”, “zayıf”, “başarısız” ve “çökmüş” devletler olarak belirtilebilirler (Carment, 2003: 409). Çökmüş devletler, “başarısız devletin daha az görülen ve uç aşamasındaki” halini ifade etmektedir (Rotberg,2003: 9) Haydut devletler, “doğrudan uluslararası düzen ve istikrarı tehdit eden” ve “anti-Batıcı dış politika görüşleri yüzünden” bu kategoride değerlendirilen devletlerdir (Bilgin and Morton, 2004: 170). Literatürde başarısız devlete oldukça yakın bir biçimde kullanılan bir başka tanım ise “quasi-state” kavramıdır. Kavram Devlet benzeri yapılar olarak Türkçeleştirilebilir. (Bu kavramla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.Jackson,1996). Bunların dışında zayıf/kırılgan devletler gibi yine devlet başarısızlığına dayalı olarak kategorize edilmiş kavramların da kullanıldığı görülmektedir.

nüveleri diğer devlet formlarından ayıran süreç Avrupa'da feodalizmin yerini tedricen mutlakiyetçi bir yapılanmaya bıraktığı dönemde ortaya çıkmıştır. Mutlakiyetçi devletler örgütlenmesinden modern devlet örgütlenmesine geçişi sağlayan gerilim Poggi'ye göre milliyet ve ulusal egemenlik kavramlarının ön plana çıkışı ile henüz doğuş aşamasında olan işçi sınıfının burjuva siyasi modeline verdiği destektir (Poggi, 1991: 88). 17. yy. 'ın ortalarında yapılan Vestfalya antlaşması ile devletlerin egemen eşitliği ilkesi çerçevesinde hareket edecekleri bir çerçeve ortaya konulması mevcut uluslararası sistemin temelini oluşturmuştur. 18. yy.'ın ikinci yarısına damga vuran Fransız Devrimi'nin akabindeki gelişmeler ise modern devletin çok önemli bir özelliğini oluşturan modern yurttaşlık kurumunu yaratmıştır. Böylece "modern siyaset, insanların ancak bir ulus-devletin üyesi olarak var olabilecekleri" (Kadıoğlu, 2012: 22) bir form almaya başlamıştır. Ancak 20. yy.'a gelindiğinde Avrupalı modern ulus-devletlerden oluşan devletler sistemindeki derin kriz I. Dünya Savaşı'na yol açmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çok önemli sonuçlarından bir tanesi de savaş sonucunda ortaya çıkan yeni devletlerdir. Bu daha önce yalnızca Batı dünyasının coğrafi sınırları içinde var olma imkanı bulan ulus-devlet yapılanmasının dünyanın geri kalanına teşmili bakımından özellikle anlamlıdır. Nitekim Giddens'a göre I. Dünya Savaşı sonrası büyük imparatorlukların parçalandığı süreçte Wilsoncu prensiplere dayalı egemenlik anlayışının uygulanması ile kurulan devletler ile II. Dünya Savaşı sonrasında egemen eşitliği anlayışının sömürge halklarını da içerecek biçimde genişletilmesi ile ortaya çıkan eski sömürge/yeni ulus-devletlerin kuruluşu ulus-devlet formunun yaygınlaşmasındaki temel noktalar (Giddens, 2008: 335-347). I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmakla beraber II. Dünya Savaşı sonrasında BM antlaşmasında da yer alan self-determinasyon hakkının genel kabulü devlet sayısında muazzam bir artışa yol açmıştır. Nihayet tüm bu süreçlere Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden son dalga da eklendiğinde yaklaşık bir asırlık süre içerisinde devlet sayısında büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. Helman ve Ratner'in başarısız devletler kategorisi içinde değerlendirdikleri devletler II. Dünya Savaşından sonraki süreçte self-determinasyon hakkına dayanarak kurulan bazı devletler -Soğuk Savaş döneminde hem eski kolonyal ülkelerden hem de iki süper güçten yardım alan ancak Soğuk Savaşın bitişi ile bu desteği büyük ölçüde yitiren devletler- ile SSCB, Yugoslavya gibi ülkelerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan ülkelerin bir kısmını kapsamaktadır (Helman and Ratner, 1993: 3-5). Bu devletleri genel olarak İkinci Dünya savaşından önce bağımsız birer ulus-devlet olan diğer devletlerden ayıran özellikler sınırların keyfi olarak belirlenmiş olması, nüfusun birleşimindeki çeşitlilik ve liderlerin demokratik ve sivil bir kültür kurmaktaki tecrübesizlikleridir (Carment, 2003: 411). Genel olarak başarısız devletleri diğer devletlerden ayıran temel özellik söz konusu devletlerin birer modern ulus-devlet olma yolunda sergiledikleri yetersizlikleridir.

Başarısız devlet kavramı bu çerçevede genel bir kategori olarak başarılı bir devlette-yani modern bir ulus-devlette- olması gereken özellikleri kısmen yada tamamen taşımayan ve modern bir ulus- devletin yerine getirdiği işlevleri yerine getiremeyen devletlerdir. Kavramı ilk kez kullanan Helman ve Ratner "başarısız ulus-devletler"i rahatsız edici yeni bir fenomen olarak tanımlamışlar ve bu sorunun kökenini de II. Dünya Savaşı'ndan sonra ulus-devletlerin muazzam biçimde yayılması olarak değerlendirmişlerdir (Helman and Ratner, 1993: 3). Bu noktada problem iki başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan ilki başarısız devlet kavramının büyük ölçüde bir kıyaslanmanın sonucuna dayalı olarak yapılan bir kategorizasyon biçimine göndermede bulunmasıdır. Birçok sorunu bünyesinde barındıran bu karşılaştırmalı analiz biçiminin en temel varsayımlarından biri ise başarısız devletlerin modern ulus-devlet formu- Batılı devlet- ile kıyaslanmasıdır. Bu kıyaslama birçok bakımdan eleştirilmektedir. Her şeyden önce bu tarz bir yaklaşım modern ulus-devlet olgusunun tamamlanmış bir proje olduğu ön kabulüne dayanır. Oysa örneğin modernleşme teorilerinin gündemde olduğu 1950 ve 60'ların refah devleti anlayışı çerçevesinde algılanan modern ulus-devletlerinden beklenen temel fonksiyonlar ile 1980'lerin neo-liberal politikalarının eşlik ettiği devlet fonksiyonu beklentisi birbirinden oldukça farklıdır. Oysa başarısız devlet meselesini analiz eden birçok değerlendirme bu olguyu analiz etme gereğini duymamaktadır. İkinci olarak başarısız devlet kavrayışı, başarısız devletleri söz konusu kıyaslama süreci içinde benzer bir muameleye tabi tutarak tarihsel ve karakteristik olarak sahip oldukları özellikleri görmezden gelmektedir. Tarihsel ve sosyo-ekonomik bağlamlarından koparılmış bir başarısız devlet algısı onları "kolonyal geçmişlerinin yada küresel ekonomi-politik yapıdaki periferik pozisyonlarının yapısına bağlı olarak değil, içsel özellikleri" (Bilgin and Morton, 2004: 174) üzerine odaklanarak analiz etme çabasının bir sonucudur. Başarısız devlet kavramı böylece tarih dışı ve sınırlı bir anlam kazanmış olmaktadır (Bilgin and Morton, 2002: 67). Aslında bu genel eğilim modernleşme teorisinden devralınmış bir yaklaşımın uzantısı olarak da yorumlanabilir. Modernleşme teorisi de benzer bir devlet oluşumu süreci içerisinde Batılı ulus-devletler seviyesine ulaşmak ile sonuçlanması beklenen bir hikaye kurgusu üzerine inşa edilmiştir. Tüm devletlerin aynı süreçten geçerek Batılı birer ulus-devlet olabilecekleri tezi, devletin olumlu özelliklerinin Batı medeniyeti tarafından verilmiş birer armağan olumsuz özelliklerininse kendilerinden kaynaklandığı inancını paylaşan ideolojik bakış açısı nedeniyle eleştirilmektedir (Griffiths and O'Callaghan, 2002: 197). Bu noktada başarısızlığın başlangıcından itibaren

ulus-devlete ve ona atfedilen karakteristik özelliklere dayanılarak tanımlanması başarısız devlet fenomeninin ulus-devlet anlayışında bir anomali olarak addedildiğinin bir göstergesidir.

Başarısız devlet kategorisi altında değerlendirilen devletler, modern bir ulus-devlette bulunması gereken ve yukarıda kısaca sayılan özelliklerden bir yada birden fazlasını yerine getiremeyen devletlerdir. Modern ulus-devletleri karakterize eden temel özelliklerin başında ise egemenlik yer almaktadır. Başarısız devlet literatürü büyük ölçüde Weber'in ideal devletine dayanan bir egemenlik kavramı üzerine inşa edilmiştir (Hill, 2005: 147). Krasner'e göre geleneksel egemenlik "uluslararası hukuksal egemenlik", "Vestfalyan egemenlik" ve "iç egemenlik" olmak üzere üç farklı ögeye sahiptir ve ideal olarak ve zımni bir biçimde kabul edilen bu üçünün birbirlerini destekleyerek bir arada var olmalarıdır. Oysa iç egemenlikten kaynaklanan problemler diğer devletlerin iç işlerine karışmama kuralını içeren Vestfalyan egemenlik ile çatışmaktadır (Krasner, 2004). Egemenlikten kaynaklanan bu sorun başarısız kategorisi altında değerlendiren devletlere müdahale etme hakkını/sorumluluğunu gündeme getirmiştir. Oysa bir ulus-devlet olmanın tanımlayıcı unsurlarından biri egemenliktir. Burada iç egemenliğin sağlanamamış olması dış egemenliğin de ihlal edilebilmesi riskini beraberinde getirmektedir.

Bir diğer sorun başarısız devletlerin modern bir ulus-devletten beklenen hangi işlevleri yerine getiremediğidir. FSI, devlet kırılma-güçsüzlüğünü-başarısızlığını- dört temel düzey üzerinden değerlendirmektedir;

- ✓ Kendi sınırları içindeki fiziksel kontrolü yada meşru güç kullanma tekelini yitirme
- ✓ Kolektif karar almada meşru otoritenin erozyona uğraması
- ✓ Kamusal görevlerin uygun bir biçimde sağlanmasında yetersizlik
- ✓ Uluslararası toplumun tam bir üyesi olarak diğer üyelerle etkileşime geçmede yetersizlik (fundforpeace.org/fsi/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/)

Milliken ve Krause ise başarısız devletlerin güvenlik, temsiliyet ve refah olmak üzere 3 ana fonksiyon temelindeki performansları çerçevesinde değerlendirildiklerini belirttikten sonra temsil fonksiyonunun yerine getirildiği iki önemli araç olan milliyetçilik ve demokrasiye dikkat çekerler. Özellikle Batı'da ortaya çıkan milliyetçiliği hazırlayan toplumsal ve maddi ilişkilerin yokluğunda nasıl bir milliyetçiliğin temsil ve meşruiyeti sağlayacak araç olarak belireceği meselesine (Milliken and Krause, 2002: 755-760) dair tartışma Batılı ulus-devlet ile yapılan kıyaslamaların bir başka tezahürüdür. Rotberg devletin yerine getirmesi beklenen kamusal görevleri başta güvenlik olmak üzere, temel özgürlükleri güvence altına alan pratikler ile sağlık hizmetleri, eğitim kurumları, altyapı çalışmaları para ve banka sistemi gibi doğrudan devletçe temin edilmese bile devlet tarafından denetlenen ve organize edilen faaliyetler olarak sıraladıktan sonra güçlü devletlerin bu kategorilerin tümünde, zayıf devletlerin ise bazılarında başarılı olduklarını vurgular- burada başarısızlık zayıflığın alt kategorisidir (Rotberg, 2003: 2-5). Başarısız devletlere oldukça yakın bir anlamda kullanılan "quasi-state" kavramı da ülkede yaşayanların geleneksel olarak bir devletten beklenen faydaların bir çoğunu elde edemedikleri, hükümetlerin siyasal irade, otorite, insan haklarının korunması, sosyo-ekonomik refahın sağlanması gibi konularda yetersiz kaldıkları siyasal organizasyonları ifade eden bir fenomen olarak tanımlanmaktadır (Jackson, 1996: 21).

Başarısızlığın derecesini ölçme ve hangi kriterlerin başarısızlık için bir anlam ifade ettiği meselesi başarısız devlet kavramının ilk kez ortaya çıktığı 1990'lı yıllardan beri yoğun biçimde tartışılmıştır. FSI bu konuda somut bir kriter getirmek adına nicelik, nitelik ve içerik analizlerine dayanan kapsamlı bir yaklaşım iddiasında olan CAST'ı geliştirmiştir. CAST, uyum(güvenlik aygıtı, ötekileştirilmiş elitler, grup şikayetleri), ekonomi(ekonomik çöküş ve yoksulluk, düzensiz gelişme, beyin göçü), siyasal(devlet meşruiyeti, kamusal hizmetler, insan hakları ve hukukun egemenliği) ve toplumsal(demografik baskılar, mülteciler ve iç göç) olmak üzere 4 farklı gösterge temelinde ülkelerin değerlendirmektedir. Askeri, ekonomik yada siyasi bir dış müdahale varsa bu da ek olarak göstergelere eklenmektedir (<http://fundforpeace.org/fsi/2017/05/13/fragile-states-index-and-cast-framework-methodology/>).

4.BAŞARISIZ DEVLET: DEĞER YÜKLÜ VE İDEOLOJİK BİR KAVRAM MI YOKSA ANALİTİK BİR ARAÇ MI?

Başarısız devletlerin hem Soğuk Savaş'ın hemen sonrasını hem de 11 Eylül saldırılarını takip eden süreçte başta ABD olmak üzere "güçlü" devletlerin dış politika gündemlerinde önemli bir sorun olarak belirmelerinin nedeni moral bir sorumluluk motivasyonundan ziyade söz konusu ülkelerin uluslararası güvenlik açısından oluşturdukları fiili yada potansiyel tehdittir. Devletin en temel özelliği olan güvenlik fonksiyonunun ve buna bağlı olarak tanımlanan sorumlulukların bir ulus-devletten beklenen ölçüde sağlanamaması ülke içinde ciddi bir otorite boşluğuna yol açmaktadır. Bu otorite boşluğu ise yalnızca ülkede yaşayanlar için değil söz konusu devletin sınır komşularından başlayarak tüm dünya için tehdit

oluşturabilecek riskleri beraberinde getirmektedir. Bu riskler, soykırım ve iç savaştan -bunlara bağlı olarak ortaya çıkan mülteci sorundan-, insan ve uyuşturucu kaçakçılığına ve nihayet uluslararası terörizme varan birçok farklı olguyu bünyesinde barındırmaktadır. Başarısız devletlere yapılan müdahale ve yardımlar da büyük ölçüde söz konusu devletlerin bu riskleri bertaraf etmeye muktedir olmadıkları iddiası ile gerçekleşmektedir.

Call'a göre başarısız devlet kavramının kendisi başarısızdır. Bu başarısızlığın nedenleri başarısız devlet kavramı ile çok farklı devletin aynı başlık altında kategorize edilmesi, daha güçlü bir devlet olmak için daha çok düzen öngören tek tip bir reçete verilmesi gibi daha teknik konular içerir. Ayrıca Batı'nın başta kolonyal dönemdeki rolü ile bu tarz devletlerin ortaya çıkmasındaki fonksiyonu ve varılması gereken bir nihai hedef olarak Batılı devlet tipinin dayatılması bu başarısızlığın nedenleri arasında sayılmıştır (Call, 2008). Başarısız devlet fenomeninin tarihsel kökenleri literatürdeki bir çok analizde ihmal edilmiştir. Oysa bugün başarısız devlet kategorisi altında değerlendiren bir çok devlet II. Dünya Savaşı öncesinde emperyalist imparatorlukların birer parçasıydılar. Benzer bir noktaya dikkat çeken Bilgin ve Mortan da mevcut araştırmaları söz konusu devletleri emperyalist döneme ait tarihlerini ve küresel küresel ekonomi politikteki konumlarını görmezden gelerek iç özelliklerine dayanarak değerlendirdikleri için eleştirmektedirler (Bilgin and Mortan, 2004: 174).

Başarısız devlet kavramının ideolojik amaçlara hizmet eden kullanımı ise salt dış politika söylemleri ile değil aynı zamanda bilimin kurumsallaştığı süreç ve bunun Batılı ulus-devletler ile olan ilişkisi ile de ilgilidir. Sosyal bilim tahayyülüne ilişkin bu bakış açısı aslında toplumsala dair bilginin kurumsallaşmaya başladığı dönemin hâkim perspektifi ile yakından ilişkilidir (Wimmer A. and Schiller N.G. 2002: 225). Wallerstein'a göre, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başında kuruluş aşamasını tamamlayan sosyal bilimler, yine söz konusu dönemde tümü "zamanuzam"la ilişkili üç ayrımı da içlerinde barındırmaktaydılar. Bunlardan ilki, geçmiş/şimdi ayrımıydı- tarih geçmişle ilgilenirken, iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji şimdiki zaman ile ilgilenmekteydiler-; ikincisi, medeni/öteki ayrımıydı ve coğrafi olarak Batı/Batı olmayan olarak da tanımlanabiliyordu. Tarih, ekonomi, siyaset bilimi ve sosyoloji Batı ile özellikle de söz konusu dönemde bilimsel aktivitenin gerçekleştiği Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya ve ABD ile ilgilenmişlerken, antropoloji ilkel kabilelerle ve Doğu Araştırmaları eski büyük bürokratik imparatorluk coğrafyaları ile ilgilenerek Batı dışı toplumlara yönelmişlerdir(Wallerstein, 1998:75).Nomotetik sosyal bilimler ile idiografik sosyal bilimlerin kendi içlerindeki ve aralarındaki bu paylaşım tarihsel olarak istikrarlı bir biçimde uygulanmaya devam etmişti. Keza Taylor'ın belirttiği gibi iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji üçlüsü tarafından şekillendirilen ulus-devlet merkezli klasik sosyal bilim anlayışı, 19. yüzyılda toplumsal ilerlemenin yegane merkezi olarak gördüğü Batılı toplumlara yönelmişken, İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte dekolonizasyon süreci ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışı, antropoloji ve Doğu çalışmalarına bırakılmış olan coğrafyalara dönük yeni bir ilgiyi beraberinde getirmiştir. Genel modellere ve evrensel yasalara ulaşmayı hedefleyen bu üç bilim dalı için söz konusu süreç, kendi coğrafi alanını genişletmek suretiyle globalleşeceği ve ürettiği yasa ve modelleri teste tabi tutacağı bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve böylece endüstrileşme, demokratikleşme ve modernizasyon süreçleri sırayla "ekonomik gelişme", "politik gelişme" ve "toplumsal gelişme" olarak yeniden adlandırılmışlardır (Taylor, 1997:36).

Modernleşme teorisi II. Dünya Savaşı'nın akabinde sömürge dönemi sonrası yeni ulus-devletlerin ortaya çıktığı sürecin bir ürünü olarak bu yeni devletlere dair tüm sorunlar için "bilimsel" bir bakış açısı ile çözüm önerileri sunuyordu ve bunun ancak Batı modelinin benimsenmesi ile gerçekleşebileceğini iddia ediyordu. Kuramın temel argümanı "... toplumların gelenekten modernliğe doğru yaşanan evrensel bir süreçte muhatap oldukları takdirde gelişebilecekleri" (Altun, 2005: 13) iddiasına dayanmaktaydı. Kuram 1970'lerde ciddi eleştirilere uğradı ve Soğuk Savaş'ın sonlarında neredeyse unutuldu. Ancak modernleşme teorisinin temsil ettiği zihniyetin de ortadan kalktığını söylemek güçtür. Bu anlamda Soğuk Savaş'ın bitişi ile uluslararası sistemin artık tek kutuplu olduğu, ABD'nin dünya siyasetindeki egemen konumunun "tarihin sonu"nu getirdiği gibi iddiaların dile getirildiği bir dönemin ürünü olan başarısız devlet kavramının- benzer kavramları da içeren bir üst başlık olarak düşünüldüğünde- toplumsal ve siyasal bağlamı dahilinde değerlendirilmesi gerektiği açıktır.

Özellikle son 20 yılda ABD tarafından geliştirilen dış politika söylemi ve bu söylemi analiz etme iddiasında olan literatür başarısız devlet ve türevleri üzerine inşa edilmiştir. Kuzey Kore, Irak, İran, Afganistan gibi ABD'nin düşman yada tehdit olarak nitelendirdiği ülkelerin haydut, başarısız gibi kategoriler altında değerlendirilmesi ve politikaların bu kategorizasyona uygun bir biçimde seçilmesi rastlantı değildir. Zira Call'un vurguladığı gibi "başarısız devletler ve onun mantıki politik yanıtı olan devlet inşası terimindeki artış" (Call, 2008: 1492) özellikle dikkat çekicidir. ABD önderliğinde NATO tarafından 2001 yılında

gerçekleştirilen Afganistan ve 2003 yılında yine ABD liderliğinde Çokuluslu Koalisyon Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen Irak müdahalelerinin ardından başlatılan devlet inşası çalışmaları bu anlamda önemlidir. *Devlet İnşası* (2015), *Ulus İnşası* (2012) gibi konuyla ilgili çalışmaları bulunan ve ABD yanlısı bir söylemi benimseyen F. Fukuyama “...başarısız devletlerin teşkil ettiği gerçek sorunlar göz önüne alındığında ABD’nin veya daha geniş uluslararası toplumun gelecekte ulus inşası sürecinden uzak durabilmesi pek olası değildir”(Fukuyama, 2012: 31) diyerek başarısız devletler kavramının kullanımı ile desteklenecek müdahalelerin meşruiyet zeminini de hazırlamaktadır.²

5.SONUÇ

Genel olarak başarısız devlet esas olarak modern ulus-devlet olmadan uzaklaşmanın birer kademesi olarak da yorumlanabilecek bir kavrama işaret etmektedir. Ancak sosyal bilime özgü kavramları içine doğdukları bağlam ile tarihsel/kültürel/iktisadi çağrışım ve kullanımlarından bağımsız olarak değerlendirmek gereklidir. Başarısız devlet de Uluslararası İlişkiler disiplini için son yıllarda oldukça ön plana çıkan bir kavramdır. Ancak yukarıda da tartışıldığı gibi kavramın ne derece kullanışlı olduğu meselesi ideolojik, tarih dışı, Batı yanlısı gibi farklı eleştirilere maruz kalmaktadır. Tüm devletleri aynı kategori altında değerlendirmek yerine tarihsel ve ekonomik özelliklerini dikkate alarak kendilerine içkin özellikleri ile analiz etmeye çalışmak bu tür eleştirileri bertaraf etme bakımından önemlidir. Diğer taraftan başta ABD olmak üzere bazı devletlerin başarısız devlet kavramının dış politika söylemlerini destekleyecek bir biçimde kullanmaları kavramın salt sosyal bilimlere bağlamında değil politik bir söylemi meşrulaştırma biçimi olarak da çok önemli bir potansiyeli olduğunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Altun, F. (2005). *Modernleşme Kuramı*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Baylis, J., Smith S., Owens, P. (2014). *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Bilgin, P., Morton A. D. (2002). “Historicising representations of 'failed states': Beyond the cold-war annexation of the social sciences?”, *Third World Quarterly*, 23(1): 55-80.
- Bilgin P., Morton A. D. (2004). “From ‘Rogue’ to ‘Failed’ States? The Fallacy of Short-termism”, *Politics*, 24(3): 169-180.
- Call, C. T. (2008). “The Fallacy of the ‘Failed States’”, *Third World Quarterly*, 29(8): 1491-1507.
- Carment D. (2003). “Assessing state failure: Implications for theory and policy” *Third World Quarterly*, 24(3): 407-427.
- Fukuyama, F. (2012). “Ulus İnşası ve Kurumsal Hafızanın İflası”, (Ed. Francis Fukuyama), *Ulus İnşası* (Çev. H. Kaya), ss. 11-33, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Giddens, A. (2008), *Ulus-devlet ve Şiddet*, (çev. Cumhur Atay) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Griffiths M., O’Callaghan T. (2002). *International Relations: The Key Concepts*, London and New York: Routledge.
- Helman G. B., Ratner S. R. (1993). “Saving Failed States”, *Foreign Policy*, (89): 3-20.
- Hill, J. (2005). “Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis”, *African Identities*, 3(2):139-154, DOI: 10.1080/14725840500235381.
- Jackson, R. H. (1996). “Quasi-states: Sovereignty, International Relations, and the Third World”, New York: Cambridge University Press.
- Kadıoğlu, A. (2012). “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”. (Haz. Ayşe Kadıoğlu), *Vatandaşlığın Dönüşümü* (Çev. C. Cemgil), ss. 21-30, İstanbul: Metis Yayınları.
- Krasner S. D. (2004). “Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States”, *International Security* 29(2): 85-120.

² Fukuyama’ya göre, “Amerikalıların ulus inşası olarak ifade ettikleri şey aslında daha çok devlet inşasıdır- yani siyasi kurumlar oluşturma veya ekonomik kalkınmayı destekleme” (Fukuyama, 2012: 14).

- Milliken J. ve Krause K. (2002). "State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies", *Development and Change* 33(5): 753-774.
- Özalp, O. N. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri", *İÜHF C. LXXII* (1): 349-362.
- Rotberg, R. I. (2003). "Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators" içinde *State Failure and State Weakness in a Time of Terror* ed. Robert I. Rotberg, Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Pierson, C. (2014). *Modern Devlet* (Çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan), İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Poggi, G. (1991). *Çağdaş Devletin Gelişimi* (Çev. Şule Kut, Binnaz Toprak), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Taylor, P.J. (1997). "The Crisis of Boundaries: Towards a New Heterodoxy in the Social Sciences", *Journal of Area Studies* 5(11): 32-43.
- Wallerstein, I. (1998). "The Time of Space and the Space of Time: the Future of Social Science", *Political Geography* 17(1): 71-82.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları* (Çev. T. Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wimmer A. and Schiller N.G. (2002). "Methodological Nationalism and the Study of Migration", *European Journal of Sociology*, 43(2): 217-240.
- <http://fundforpeace.org/fsi/frequently-asked-questions/what-does-state-fragility-mean/>
- <http://fundforpeace.org/fsi/2017/05/13/fragile-states-index-and-cast-framework-methodology/>